

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗНОСТІ АМЕРИКАНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ БАЛАД У статті акцентується увага на важливості урахування культурологічного аспекту при дослідженні образності як системи взаємопов'язаних словесних образів, які несуть різну кількість культурно обумовленої інформації. Ключові слова: мовна картина світу, образ світу, словесний образ, система образів. The article accentuates the importance of the cultural aspect of the imaginary study of an artistic whole where word images are interconnected transmitting different quantity of cultural information. Key words: language picture of the world, image of the world, word image, imagery.

Системоцентричністю характеризуються погляди теоретиків лінгвокультурологічного підходу до вивчення художньої творчості, проте зазначена властивість не носить такого формального та, у деяких випадках, крайнього прояву «механістичних» вчень представників морфологічного спрямування. Лінгвокультурологічний підхід передбачає розгляд мови як конвенційної символічної системи, котра фіксує риси характеру, ментальності та культури певного етносу, його світогляд, систему етичних й естетичних цінностей, норм поведінки, обрядів, звичаїв, вірувань, міфів, забобонів тощо [8, С. 45]. У руслі комунікативно-функціонального напрямку вивчення образності лінгвокультурологічний підхід посідає чільне місце, вирішуючи питання опису етнічної картини світу різних мовних угруповань [9], вияву специфіки смислотворення з огляду на ментальність [6], розкриття специфіки актуалізації архетипних символів і концептів- міфологем, розрізнення засобів та способів вербалізації етнічних міфів у стародавній та сучасній картинах світу того чи іншого народу [6; 9]. Метою статті є вирішення питання про важливість урахування лінгвокультурологічного підходу до вивчення образності як синергетичного системного утворення. Питання специфіки «народного духу» та особливого світобачення у зв'язку з зовнішніми чинниками висвітлювалися у трактатах часів античності (Цезара, Геродота, Ксенофонта, Пллінія, Страбона), працях філософа епохи Просвітництва Ш. Монтеск'є, німецьких дослідників І. Гердера, В. фон Гумбольдта, В. Вундта [8, с. 255]. Погляди на образність теоретиків ХХ століття формувались під впливом філософської антропології В. фон Гумбольдта про універсальність мови за її суттю та національну природу мови за

Розділ V. Когнітивні аспекти лінгвістичних досліджень

способами вираження; концепцією дослідження мови у зв'язку з історією народу, фольклором, художніми цінностями О.О. Потебні; теорії мови як джерела психологічних особливостей етносу російського філософа Г. Шпета. Поставивши культуру у центр теоретичних побудов, лінгвісти намагались на прикладі фольклорних досліджень, у першу чергу, встановити «як культура в мові вводить мову до культури» [12]. Фактично, доводиться думка про те, що національно-культурна специфіка проявляється через мову, а мова закріплює етнічну свідомість у вербальних знаках і відсилає до тих чи інших аспектів і фрагментів картини світу. Відповідно, одні дослідники відштовхуються від мови та аналізують установлені факти міжмовних схожостей та розбіжностей

через призму мовної системності, а, отже, говорять про мовну картину світу. Інші – беруть за основу етносвідомість та культуру, трактуючи останню як «глобальну комунікативну мережу, в межах якої відбувається циркуляція культурем / менталем» [13, с. 4]. У такому разі, увага фокусується на образі світу. В обох випадках простежується системність у поглядах на проблему образності тексту, але під різним кутом зору. Образ світу як об'єкт дослідження спрямовує лінгвістів на розкриття того, що стоїть за мовним знаком, якого ґатунку інформація може бути вилучена зі слова. Зосереджуючись на «етнокультурній» лексиці та фразеологічних одиницях, в яких етнос відбивається найяскравіше [9, с. 19], дослідники опираються на психологічні теорії стосовно культурних констант [8; 4], які є відносно стійкими концептуальними структурами, що включають культурно ціннісну інформацію та представлені у знакових продуктах культури, як-то тексти [8, с. 275]. Аналіз констант культури послуговується архетипами колективного позасвідомого як родової пам'яті людини. Започаткувавши дослідження колективного позасвідомого в аналітичній психології, швейцарський учений К. Юнг визначив архетипи компонентами будь-яких релігій, міфологій, легенд, казок, сновидінь та переживань [10, с. 291]. Окрім психологічних архетипів, що виходять з пам'яті (архетип свого, духу, Еґо, тіні, аніми, анімусу, води, матері, регенерації), К. Юнг окреслив культурні, створені досвідом людини (архетипи трійці, життя, смерті, мадонни, вічного мандрівника, героя). Вивчаючи відлуння міфів світової культури в темах, сюжетах, персонажних образах літератури, учені виявили архетипні мотиви, архетипні сюжети та архетипні образи та визначили їх культурними універсаліями [1; 5]. Так, наприклад, тема мандрів, що є живильною для багатьох фольклорних та авторських творів і балад зокрема, послуговується архетипним сюжетом, відображенням в «Іліаді», архетипним персонажем Одисеєм та архетипом ВІЧНИЙ МАНДРІВНИК і ГЕРОЙ / ТРИКСТЕР [10; 11; 12; 13; 14]. Основою символу числа три в американських баладах є культурний архетип ТРІЙЦІ [14]. У ході розвитку культури міфи не щезають, а перероджуються, трансформуються [12, с. 128 – 129], тобто переосмислюються в процесі реміфологізації поетичного мислення [1]. Спираючись на дані аналітичної психології та висновки теоретиків поетики міфу [1; 2; 3; 7]. Л.І. Белєхова в своїй теорії образності [1] окреслила коло архетипів, що притаманні американській етносвідомості та довела їхню вагомість як передконцептуальної іпостасі образності у світлі когнітивного підходу. На противагу концепції образу світу, мовна картина світу передбачає розв'язання питання яким чином у мовних одиницях передається етносвідомість. Згідно з концепцією К. Юнга, етносвідомість є віртуальним явищем, психофункціональним континуумом головних пізнавальних функцій свідомості: мислення, почуттів, відчуттів, інтуїції та трансценденції, що виявляються як типові ознаки етносу [10]. Саме поєднання складових етносвідомості диктує спосіб і результат категоризації та концептуалізації світу та свого досвіду представниками певного етносу. Е.Дюркгейм у ході розкриття свого бачення етносвідомості висловив думку про існування двох форм людської свідомості: колективної та індивідуальної. Перша фіксує філогенетичний аспект розвитку свідомості й не залежить від окремих людей, тому їй відводиться примусова роль в колективних уявленнях про світоустрій, що втілюються у віруваннях, міфах, нормах моралі та праві [8, с. 274].

Ідеї Е. Дюркгейма були розвинуті у працях французьких дослідників М. Мосса, К. Леві-Строса, Л. Леві-Брюля та інших. У свою чергу, О.М. Веселовський привертав увагу до того факту, що беручи до уваги еволюцію поетичного стилю в поетичних засобах вираження, необхідно враховувати і поетичну свідомість «від фізіологічного та антропологічного начал і їхнє вираження в слові – і до їхнього ув'язнення в ряди формул, що наповнюють змістом чергові суспільні світоспостереження». Загалом розуміння образності художнього твору представниками лінгвокультурологічного підходу можна схематично представити у моделі (рис.),

Рис. Лінгвокультурологічна модель СО художнього твору.

де кожна з пірамід уособлює окремий СО, верхівкою яких позначено вербальне оформлення СО твору (може бути різним за протяжністю від одного слова до понадфразової єдності), середня та нижня частини відсилають до концептуальної складової СО, середня виражає ситуативні знання^А уоформлені в концептах, а нижня – інтуїтивні знання, що базуються на міфах і архетипах. Так, наприклад словесний образ глибокого розчарування у коханні постає у вербальному вираженні *make my bed down, for I am sick to my heart, and I long to lie down*. СО активує архетип СМЕРТЬ, який активізує базові фрейми *ЩОСЬ Є ТАМ (down)*, *ХТОСЬ Є ТАКИМ (sick to my heart)* та *ХТОСЬ МАЄ РЕЗУЛЬТАТ ДІЇ (and I long to lie down)*. Формування СО йде від концептуалізації досвіду про ситуацію, коли хворіє людина, за допомогою аналогового і асоціативного мапування та концептуальної метонімії та метафори *ХВОРОБА ВКЛАДАЄ ЛЮДИНУ У ЛІЖКО*, *ХВОРОБА ВБИВАЄ ЛЮДИНУ*, *СМЕРТЬ Є ХВОРОБА*. Отже, до формування СО залучено 17 слів, 3 концепти (*ХВОРОБА*, *ЛІЖКО*, *БЕЗСИЛЛЯ*), 1 архетип. Образ смертельного розчарування у коханні створено за допомогою символів *bed, sick heart*. Тому вважаємо представлений образ образ-символом. Таким чином, через зміст образу балади прочитується зміст культури, її загальний контекст. Лінгвокультурологічний підхід до образності передбачає залучення різних методів і методик аналізу образності художнього тексту: архетипного (аналіз дефініцій та опис змісту культурних архетипів, зафіксованих у енциклопедичних словниках з міфології, фольклору, символіки), інференційного (для експлікації етнокультурного смислу СО). Так, на основі лінгвокультурологічного підходу було виявлено чотири групи образів-символів, вербалізованих древніми саксами через міфічні уявлення про світобудову, а саме – образів колоративної, нумерологічної, просторової парадигм та образів-першоелементів буття «води» і «землі» [9]. Лінгвокультурологічний підхід прослідковується у виділенні ендо- та екзостереотипних СО афро-американської поезії, розрізнені широкого спектру

Розділ V. Когнітивні аспекти лінгвістичних досліджень

етнокультурних смислів, що відбивають своєрідність афро-американської етнічної картини світу.

ЛІТЕРАТУРА 1. Бєлєлхова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект: монографія. – Херсон: Айлант, 2002. – 368 с. 2. Воробйова О.П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки / О.П. Воробйова // Вісник КНЛУ. Сер. Філологія. –2011. – Т. 14. – № 2. – С. 53-63. 3. Воробйова О.П. Поетика хвиль в контексті емоційного

резонансу (нарис з когнітивної емотіології) / О.П. Воробйова // Мова, культура й освіта в сучасному світі: зб. наук. праць до 90-річчя д. філол., н., проф. Романовського О.К.: {відп. ред. Стишов О.А.}. – К., 2008. – С. 126–135. 4. Залевская А.А. Психолінгвістические исследования. Слово. Текст: Избранные труды / А.А. Залевская. – М.: Гнозис, 2005. – 543 с. 5. Кассирер Э. Опыт о человеке: пер. с франц. / Гл. ред. и авт. проекта С.Я. Левит. – М.: Гардарика, 1998. – 780 с. 6. Колесник О.С. Лінгвосеміотика міфологічного простору: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15 – загальне мовознавство / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – 36 с. 7. Нямцу А.Е. Миф и легенда в мировой литературе: теоретические и историко-литературные аспекты традиционализации. Ч. 1. – Черновцы: Черновицкий государственный университет, 1992. – 214 с. 8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с. 9. Суворова Т.Н. Контрапункт как организующий принцип системы словесных поэтических образов / Т.Н. Суворова [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.gisap.eu/ru/node/34557>. – Дата доступа 14.06.2014.